Puruṣasūktam

Oṁ tacchaṁ yorāvṛṇīmahe|

gātuṁ yajñāya|

gātuṁ yajñapataye|

daivī svastirastu naḥ|

svastirmānuṣebhyaḥ|

ūrdhvaṁ jigātu bheṣajam|

śaṁ no astu dvipade|

śaṁ catuṣpade|

Oṁ śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ||

Oṁ sahasraśīrṣā puruṣaḥ|

sahasrākṣaḥ sahasrapāt|

sa bhūmiṁ viśvato vṛtvā|

atyatiṣṭhaddaśāṅgulam|

puruṣa evedagṁ sarvam|

yadbhūtaṁ yacca bhavyam|

utāmṛtatvasyeśānaḥ|

yadannenātirohati|

etāvānasya mahimā|

ato jyāyāgṁśca pūruṣaḥ ||1||

pādo'sya viśvā bhūtāni|
tripādasyāmṛtaṁ divi|
tripādūrdhva udaitpuruṣaḥ|
pādo'syehā'bhavātpunaḥ|
tato viṣvaṅvyakrāmat|

sāśanānaśane abhi|
tasmādvirāḍajāyata|
virājo adhi pūruṣaḥ|
sa jāto atyaricyata|
paścādbhūmimatho puraḥ||2||

yatpuruṣeṇa haviṣā|
devā yajñamatanvata|
vasanto asyāsīdājyam|
grīṣma idhmaśśaraddhaviḥ|
saptāsyāsanparidhayaḥ|

triḥ sapta samidhaḥ kṛtāḥ|
devā yadyajñaṁ tanvānāḥ|
abadhnanpuruṣaṁ paśum|
taṁ yajñaṁ barhiṣi praukṣan|
puruṣaṁ jātamagrataḥ||3||

tena devā ayajanta|
sādhyā ṛṣayaśca ye|
tasmādyajñātsarvahutaḥ|
sambhṛtaṁ pṛṣadājyam|
paśūgṁstāgṁścakre vāyavyān|

āraṇyāngrāmyāśca ye|
tasmādyajñātsarvahutaḥ|
ṛcaḥ sāmāni jajñire|
chandāgṁsi jajñire tasmāt|
yajustasmādajāyata||4||

tasmādaśvā ajāyanta|
ye ke cobhayādataḥ|
gāvo ha jajñire tasmāt|
tasmājjātā ajāvayaḥ|
yatpuruṣaṁ vyadadhuḥ|

katidhā vyakalpayan|
mukhaṁ kimasya kau bāhū|
kāvūrū pādāvucyete|
brāhmaṇo'sya mukhamāsīt|
bāhū rājanyaḥ| kṛtaḥ||5||

ūrū tadasya yadvaiśyaḥ|
padbhyāgṁ śūdro ajāyata|
candramā manaso jātaḥ|
cakṣoḥ sūryo ajāyata|
mukhādindraścāgniśca|

prāṇādvāyurajāyata|
nābhyā āsīdantarikṣam|
śīrṣṇo dyauḥ samavartata|
padbhyāṁ bhūmirdiśaḥ śrotrāt|
tathā lokāgm akalpayan||6||

vedāhametaṁ puruṣaṁ mahāntam|
ādityavarṇaṁ tamasastupāre|
sarvāṇi rūpāṇi vicitya dhīraḥ|
nāmāni kṛtvā'bhivadan yadāste|
dhātā purastādyamudājahāra|
śakraḥ pravidvānpradiśaścatasraḥ|

tamevaṁ vidvānamṛta iha bhavati
nānyaḥ panthā ayanāya vidyate|
yajñena yajñamayajanta devāḥ|
tāni dharmāṇi prathamānyāsan|
te ha nākaṁ mahimānaḥ sacante|
yatra purve sādhyāḥ santi devāḥ||7||

adbhyaḥ sambhūtaḥ pṛthivyai rasācca|
viśvakarmaṇaḥ samavartatādhi|
tasya tvaṣṭā vidadhadrūpameti|
tatpuruṣasya viśvamājānamagre|
vedāhametaṁ puruṣaṁ mahāntam|

ādityavarṇaṁ tamasaḥ parastāt|
tamevaṁ vidvānamṛta iha
bhavati| nānyaḥ panthā vidyate'yanāya|
prajāpatiścarati garbhe antaḥ|
ajāyamāno bahudha vijāyate||8||

tasya dhīrāḥ parijānanti yonim|
marīcīnāṁ padamicchanti vedhasaḥ|
yo devebhya ātapati|
yo devānāṁ purohitaḥ|
pūrvo yo devebhyo jātaḥ|

namo rucāya brāhmaye|
rucaṁ brāhmaṁ janayantaḥ|
devā agre tadabruvan|
yastvaivaṁ brāhmaṇo vidyāt|
tasya devā asan vaśe||9||

hrīśca te lakṣmīśca patnyau|
ahorātre pārśve| nakṣatrāṇi
rūpam| aśvinau vyāttam|
iṣṭaṁ maniṣāṇa|
amuṁ maniṣāṇa|
sarvaṁ maniṣāṇa||10||

Oṁ tacchaṁ yorāvṛṇīmahe|

gātuṁ yajñāya|

gātuṁ yajñapataye|

daivī svastirastu naḥ|

svastirmānuṣebhyaḥ|

ūrdhvaṁ jigātu bheṣajam|

śaṁ no astu dvipade|

śaṁ catuṣpade|

Oṁ śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ||

पुरुषसूक्तम्

ॐ तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये।
दैवी स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
ॐ सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा।
अत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदग्ं सर्वम्।
यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः।
यदन्नेनातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाग्ंश्च पूरुषः ॥१॥
पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः।
पादोऽस्येहाऽभवात्पुनः। ततो विष्वङ्व्यक्रामत्।
साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः।
स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥२॥
तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये।
तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। संभृतं पृषदाज्यम्।
पशूग्ंस्ताग्ंश्चक्रे वायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च ये।
तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाग्ंसि जज्ञिरे तस्मात्।
यजुस्तस्मादजायत॥४॥
तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चोभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्।
तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्।

मुखं किमस्य कौ बाहू । कावूरू पादावुच्येते । ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत् ।

बाहू राजन्यः । कृतः ॥५॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः । पद्भ्यागं शूद्रो अजायत । चन्द्रमा मनसो जातः ।

चक्षोः सूर्यो अजायत । मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च ।

प्राणाद्वायुरजायत । नाभ्या आसीदन्तरिक्षम् । शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत ।

पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात् । तथा लोकागं अकल्पयन् । ।६ ॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम् । आदित्यवर्णं तमसस्तुपारे ।

सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः । नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते ।

धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार । शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः ।

तमेवं विद्वानमृत इह भवति नान्यः पन्था अयनाय विद्यते ।

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः । तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।

ते ह नाकं महिमानः सचन्ते । यत्र पुर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥७ ॥

अद्भ्यः संभूतः पृथिव्यै रसाच्च । विश्वकर्मणः समवर्तताधि ।

तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति । तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे ।

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम् ।

आदित्यवर्णं तमसः परस्तात् । तमेवं विद्वानमृत इह भवति ।

नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय । प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः ।

अजायमानो बहुध विजायते ॥८ ॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम् । मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः ।

यो देवेभ्य आतपति । यो देवानां पुरोहितः । पूर्वो यो देवेभ्यो जातः ।

नमो रुचाय ब्राह्मये । रुचं ब्राह्मं जनयन्तः । देवा अग्रे तदब्रुवन् ।

यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात् । तस्य देवा असन् वशे ॥९॥

ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ । अहोरात्रे पार्श्वे । नक्षत्राणि रूपम् ।

अश्विनौ व्यात्तम् । इष्टं मनिषाण । अमुं मनिषाण । सर्वं मनिषाण ॥१० ॥

ॐ तच्छं योरावृणीमहे । गातुं यज्ञाय । गातुं यज्ञपतये ।

दैवी स्वस्तिरस्तु नः । स्वस्तिर्मानुषेभ्यः । ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम् ।

शं नो अस्तु द्विपदे । शं चतुष्पदे ।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥